

King Chulalongkorn and the Western Dining Culture

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก

Warangkana Nibhatsukit

วารางคณา นิพัทธ์สุขกิจ

Faculty of Arts, Silpakorn University, Thailand

Corresponding author

e-mail: karakaew@gmail.com

Received 17-05-2022

Revised 06-10-2022

Accepted 08-11-2022

Abstract

The aims of this study on "King Chulalongkorn and the Western Dining Culture" were to study 1) the cause of Western cultural influence in Siam, and 2) King Chulalongkorn's interest in Western dining culture. The research employed historical research methods using historical documents. The study found that the acceptance of Western dining culture, started in Rattanakosin period during the reign of King Rama III, was due to trading, which also brought imperialism and colonialism into the kingdom. This prompted the Siamese elites to adopt Western-style civilization, including Western dining. Prior to the reign of King Rama V, however, the adoption of Western dining culture was a mixture of Thai and Western customs. After King Chulalongkorn visited Singapore, he led a greater change in Western dining culture in Siam. The fact that he translated a Western cookbook himself indicated his deep interest in Western cuisine and his desire to spread Western food culture among the Thai elites.

Keywords: King Chulalongkorn, Western culture, Western dining

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาเรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก คือ 1) เพื่อศึกษาสาเหตุของการรับอิทธิพลเรื่องการรับประทานอาหารแบบตะวันตกในสยาม และ 2) ศึกษาความสนใจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก โดยนำวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการวิจัยเอกสารมาใช้ ผลการศึกษาพบว่า การรับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ซึ่งเป็นผลมาจากการติดต่อกับตะวันตก ที่เข้ามาค้าขายและนำลัทธิจักรวรรดินิยมและลัทธิล่าอาณานิคมเข้ามาด้วย ทำให้ชนชั้นนำของสยามต้องปรับตัวรับวัฒนธรรมตะวันตก เพื่อให้เกิดความศิวิไลซ์ตามแบบตะวันตก ซึ่งรวมถึงการรับประทานอาหารแบบตะวันตก อย่างไรก็ตาม การรับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตกก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ยังเป็นการรับแบบนำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบไทย แต่หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสิงคโปร์แล้ว พระองค์ทรงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตกในสยามมากยิ่งขึ้น และการที่ทรงแปลตำราทำกับข้าวฝรั่ง ทำให้เห็นได้ว่าทรงสนใจเรื่องวัฒนธรรมการกินอาหารแบบตะวันตกเป็นอย่างมากและทรงต้องการเผยแพร่วัฒนธรรมการรับประทานอาหารตะวันตกในหมู่ชนชั้นนำของไทย

คำสำคัญ: พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัฒนธรรมตะวันตก การรับประทานอาหารแบบตะวันตก

บทนำ

การรับวัฒนธรรมตะวันตกของสยามในสมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มขึ้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เมื่อชนชั้นนำสยามเริ่มตระหนักถึงความสำคัญและแสนยานุภาพของชาวตะวันตกที่สามารถเอาชนะพม่าที่สยามถือว่าเป็นความสำคัญเท่าเทียมกับตนเองได้ใน ค.ศ. 1825 ทั้งที่ชนชั้นนำสยามเชื่อมั่นอยู่ในส่วนลึกกว่า อังกฤษจะไม่สามารถเอาชนะพม่าได้ ต่อมา อังกฤษและชาติตะวันตกยังรบชนะจีนที่สยามถือว่าเป็นเหนือกว่าได้ในสงครามฝิ่น ค.ศ. 1839-1842 ชัยชนะของอังกฤษและการที่จีนต้องยอมทำสนธิสัญญาเสียเปรียบหลายข้อ ทำให้ผู้นำสยามยอมรับในแสนยานุภาพของอังกฤษ การยอมรับเช่นนี้กระทบต่อการจัดลำดับความสำคัญของสยามและความเชื่อมั่นในความยิ่งใหญ่ของตนท่ามกลางดินแดนอื่น ๆ ผู้นำสยามตระหนักว่าหากอังกฤษชนะจีนได้ ก็สามารถเอาชนะสยามได้เช่นกัน

ความรู้สึกรู้สึกของผู้นำไทยในเวลานั้นจึงมีทั้งความหวาดระแวงต่อการรุกรานของชาวตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องการเรียนรู้เทคโนโลยีและวิชาการสมัยใหม่จากตะวันตกเพื่อนำมาปรับปรุงสมรรถนะของสยาม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโอนอ่อนผ่อนตามยินยอมให้ฝรั่งที่เป็นมิชชันนารีหรือหมอสอนศาสนาเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาได้ มิชชันนารีเหล่านี้เข้ามาทำประโยชน์ทั้งด้านการแพทย์ การพิมพ์ การศึกษา และถ่ายทอดวัฒนธรรมตะวันตกให้แก่ชาวไทย เชื่อได้ว่าทำให้ชาวไทยทั้งที่เป็นชนชั้นนำและชาวไทยทั่วไปที่มีโอกาสใกล้ชิดกับมิชชันนารีมีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตกควบคู่ไปกับความสนใจทางด้านอื่น

ชนชั้นนำไทยในเวลานั้นสนองตอบต่อวิทยาการสมัยใหม่อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง มีความกระตือรือร้นและชื่นชมต่อเทคโนโลยีและวิวัฒนาการของชาวตะวันตกอย่างมาก ชนชั้นนำสยามไม่ต่อต้านหรือขัดขวางการรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ของตะวันตก เพราะเข้าใจดีถึงความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น แต่การรับวัฒนธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็จำกัดอยู่เพียงความรู้ทางด้านเทคโนโลยีเท่านั้น ยังไม่รับความรู้ด้านการเมืองการปกครอง

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีถึงแสนยานุภาพของตะวันตก และทรงขยายการรับวัฒนธรรมตะวันตกให้มากยิ่งขึ้น เพื่อรักษาเอกราชของสยามไว้ กระนั้นการรับวัฒนธรรม ความรู้ ความคิดแบบตะวันตกมาใช้ก็จำกัดเพียงเพื่อให้สยามรอดพ้นจากลัทธิจักรวรรดินิยมเท่านั้น ยังมีได้มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง เป็นเพียงการปรับตัวให้ดูดีขึ้นในสายตาของชาวตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาไปถึงประมุขประเทศทางตะวันตก และทรงเน้นไว้หลายครั้งว่า ประเทศสยามเปรียบเหมือน “เมืองป่าเมืองดอย” ประชาชนก็อยู่ในสภาพ “ดีก็ร้ายก็” ส่วนยุโรปนั้นเป็นเหมือนเมืองสวรรค์ (Thavomthanasam, 2002 : 66) การที่พระองค์ทรงสนับสนุนให้มีการทำสนธิสัญญาใหม่เพื่อแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นี (Burney Treaty) ก็เนื่องจากทรงตระหนักดีว่าถึงเวลาที่สยามต้องปรับเปลี่ยน

การลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ. 1855 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการพัฒนาบ้านเมืองไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ และรับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันตกเข้ามาใช้ ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองท่าสำคัญที่มีชาวตะวันตกหลายชาติเข้ามาติดต่อ ทั้งทางการทูตและการค้า สาเหตุหนึ่งของการลงนามในสนธิสัญญาก็คือ ความเกรงภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมและการล่าอาณานิคมที่แพร่ไปทั่วโลกในเวลานั้น แม้ชนชั้นนำสยามจะยังคงจำกัดวงของความเปลี่ยนแปลงและการรับวัฒนธรรมตะวันตกเอาไว้เพียงปรับเปลี่ยนเท่าที่จำเป็น แต่การลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงก็เป็นโอกาสให้นานวัตกรรมทันสมัยจากชาวตะวันตกมาใช้และปรับปรุงแก้ไขวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยินยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการปกครองและเศรษฐกิจเฉพาะที่จำเป็นในการรักษาตัวรอด จึงเกิดการรับวัฒนธรรมตะวันตกใหม่ ๆ เข้ามาจำนวนหนึ่ง และในบรรดาวัฒนธรรมที่รับเข้ามานั้น ก็มีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการรับประทานอาหารแบบตะวันตกเข้ามาด้วย

ทั้งนี้ การเข้ามาของมิชชันนารีบางคนที่มีโอกาสใกล้ชิดกับราชสำนักสยามและการติดต่อกับชาวตะวันตกที่เข้ามาค้าขาย ดำเนินการทางการทูต และเข้ามาเป็นที่ปรึกษาให้แก่ราชสำนักสยาม ล้วนเป็นสาเหตุให้ชนชั้นนำสยามได้เรียนรู้และคุ้นเคยกับวัฒนธรรมตะวันตกในหลายด้านก่อนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม้ว่าการรับประทานอาหารแบบตะวันตกจะเป็นที่รู้จักกันมาบ้างก่อนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็แพร่อยู่ในหมู่ผู้ปฏิบัติงานในต่างประเทศและผู้ที่ได้ใกล้ชิดกับชาวตะวันตกที่จำเป็นต้องเรียนรู้ธรรมเนียมตะวันตกและต้องปฏิบัติได้อย่างถูกต้องให้สมกับความเป็นผู้เจริญแล้วในสายตาของชาวตะวันตกเท่านั้น ยังไม่ใช่สิ่งจำเป็นที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน

ของชนชั้นนำ จุดเปลี่ยนที่สำคัญคือหลังจากการขุดคลองสุเอซสำเร็จใน ค.ศ.1870 ทำให้การเดินทางจากทวีปยุโรปมายังเอเชียได้รวดเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น ส่งผลให้การคุกคามจากเมืองแม่อาณานิคมตะวันตก รวมถึงการนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาสู่สยามประเทศได้รวดเร็วยิ่งขึ้นตามไปด้วย ชนชั้นนำสยามจึงต้องปรับตัวเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมตะวันตก รวมทั้งเรียนรู้วัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก เพื่อมิให้ถูกดูหมิ่นว่าเป็นบ้านป่าเมืองดอย ไม่มีอารยะ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นหนึ่งในชนชั้นนำสยามที่มีความสนพระทัยในวัฒนธรรมตะวันตก รวมไปถึงวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก ทรงนำความรู้มาใช้ติดต่อกับชาวตะวันตก ทรงมีความเข้าพระทัยถึงวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก จากการที่ทรงมีอาจารย์ชาวตะวันตกมาสอนภาษาอังกฤษ วิชาการ และขนบธรรมเนียมประเพณี เมื่อเสด็จประพาสประเทศที่เป็นอาณานิคมของยุโรปและเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปจึงทรงเตรียมพระองค์และเตรียมผู้ตามเสด็จ ฝึกหัดให้คุ้นเคยกับธรรมเนียมต่าง ๆ รวมทั้งการรับประทานอาหารแบบตะวันตกได้ไม่ยากจนเกินไป

แม้ว่าประวัติศาสตร์การรับอิทธิพลวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตกจะเป็นเพียงเศษเสี้ยวหนึ่งในประวัติศาสตร์ของไทย หากแต่สัมพันธ์กับการปรับและเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และยังเกี่ยวข้องกับการติดต่อกับกับต่างประเทศในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งการเอาตัวรอดภายใต้กระแสจักรวรรดินิยมและลัทธิล่าอาณานิคมด้วย จึงเป็นหัวข้อที่น่าสนใจศึกษา

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อาหารของไทยเท่าที่สำรวจพบมีหนังสือเรื่อง “สารับอาหารไทย จากบ้านสู่วัง” เขียนโดยศาสตราจารย์สุภัญญา สุจนายาและผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล เป็นงานวิจัยคติชนวิทยา ซึ่งให้เห็นวัฒนธรรมการรับประทานอาหารของชาววังและชาวบ้านไทย และชี้ให้เห็นการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศที่เข้ามาในสยามตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ยังมีงานวิทยานิพนธ์ของกมลทิพย์ ว่างมกล เรื่อง “อาหาร : การสร้างมาตรฐานในการกินกับอัตลักษณ์ทางชนชั้น” ที่มุ่งศึกษาความเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการประพฤติปฏิบัติด้านการกินอาหารของกลุ่มคนชั้นสูงในสังคมสยาม ช่วงที่มีการเปิดรับอารยธรรมตะวันตก โดยเป็นการศึกษาทางมานุษยวิทยา อย่างไรก็ดี ยังไม่พบการศึกษาโดยนาระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์มาใช้ศึกษา

ผู้วิจัยจึงสนใจนำวิธีวิจัยแบบประวัติศาสตร์มาใช้ โดยตั้งคำถามวิจัยว่า การรับประทานอาหารแบบตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลในสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อย่างไร ซึ่งนำมาสู่การศึกษาในหัวข้อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก ซึ่งเป็นการศึกษาทางด้านการเมืองและสังคมของสยามในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาสาเหตุและปัจจัยด้านการรับอิทธิพลเรื่องการรับประทานอาหารแบบตะวันตกในสยาม
2. ศึกษาความสนพระทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก

ผลการวิจัย

1. สาเหตุและปัจจัยที่มีผลต่อการรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในสยาม

การรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกของชาวไทยในสมัยรัตนโกสินทร์มีเหตุผลหลายประการ แรกทีเดียวคือการเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีตะวันตก ตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่นำการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเข้ามาในสยามพร้อมกับความรู้ด้านการแพทย์ การพิมพ์ รวมไปถึงขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมแบบตะวันตก ต่อมาคือการที่สยามต้อง

เผชิญกับภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมและการล่าอาณานิคมอย่างเข้มข้น ทำให้ชนชั้นนำสยามต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด จึงเป็นสาเหตุให้ต้องรับวัฒนธรรมตะวันตก แม้ในด้านที่ยังไม่เห็นว่าเป็น เพิ่มขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ปัญหาการล่าอาณานิคมและลัทธิจักรวรรดินิยมในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดังที่ Sir Rudyard Kipling นักประพันธ์ชาวอังกฤษ ผู้เขียนบทกวี The White Man's Burden บรรยายว่าเป็นภาระของคนผิวขาวที่จะต้องทำให้โลกนี้ดีขึ้น การกล่าวอ้างด้วยความปรารถนาดีนี้ถูกทำให้เชื่อมานานนับศตวรรษ ทว่าความปรารถนาดีดังกล่าวเกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปที่นำมาสู่ปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงสำคัญของโลกในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจในทวีปยุโรป ที่เปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม และนำไปสู่การขยายตัวทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ ส่งผลให้มหาอำนาจยุโรปบางประเทศมีอำนาจเหนือกว่าภูมิภาคอื่น ๆ ในเวลานั้น และสามารถแผ่อิทธิพลเข้าครอบครองโลกในรูปแบบของลัทธิล่าอาณานิคม (Colonialism) และลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism) ทั่วโลก

เมื่อลัทธิดังกล่าวเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สยามและอาณาจักรต่าง ๆ ที่เคยขับเคี่ยวกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกลายเป็นเป้าหมายของชาติตะวันตกที่ต้องการวัตถุดิบจำนวนมากสำหรับป้อนโรงงานอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัวและก้าวหน้าอย่างมากในทวีปยุโรป และยังต้องการตลาดภายนอกทวีปเพื่อระบายสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมของตน รวมทั้งเข้ามาแสวงหากำไรที่ไม่อาจหาได้จากประเทศใกล้เคียงในทวีปเดียวกัน เพราะหลายชาติมีความเจริญทัดเทียมกัน มีอาณาเขตและอธิปไตยแห่งรัฐที่แน่นอนต่อกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ชาตินิยมอำนาจในยุโรปจึงมุ่งหน้าออกสู่บ้านเมืองที่ยังไม่เจริญทัดเทียมชาติตน ไม่ว่าจะไปในทวีปเอเชีย แอฟริกา ลาตินอเมริกา หรือดินแดนห่างไกลอื่น ๆ รวมทั้งพยายามเข้ามายังสยามและดินแดนใกล้เคียง ที่มีวัตถุดิบที่พวกเขาต้องการ เช่น ข้าว ป่าไม้ แร่ธาตุ ดังนั้น จักรวรรดิราชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไปจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นช่วงระยะเวลาที่สยามประเทศต้องเผชิญกับลัทธิจักรวรรดินิยมที่ขยายตัวเข้ามายังเอเชีย นำมาซึ่งการแข่งขันระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสที่พยายามขยายอำนาจเข้ามาในเขตอิทธิพลของสยาม

ชาวสยามคุ้นเคยกับชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและเจริญสัมพันธไมตรีตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่เมื่อเกิดสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ค.ศ. 1767 ชาวตะวันตกล้วนอพยพออกไป หลังจากนั้น ในสมัยกรุงธนบุรี สยามฟื้นฟูอาณาจักรในทุกด้าน ความสำเร็จในการฟื้นฟูความมั่นคงทางการเมืองภายในและอำนาจในอินโดจีนและแหลมมลายูทำให้ผู้นำสยามเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตน

เมื่อเข้าสู่ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงส่งซื้อปืนไฟจากอาณานิคมมาเก็บของโปรตุเกส และทรงมีพระราชสาส์นสวนพระองค์ถึงพระราชินีมาเรียที่ 1 แห่งโปรตุเกส เพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีอันดีต่อกัน (Phisphumvidhi, 2022) ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ราชสำนักสยามส่งเรือมาลาพระนครไปค้าขายที่ท่าเก๊าใน ค.ศ.1818 และในเรือที่เขย่งกลับ ข้าหลวงโปรตุเกสที่ท่าเก๊าได้ส่ง คาร์ลอส มานูเอล ซิลเวียรา (Carlos Manuel Silveira) เป็นทูตอัญเชิญพระราชสาส์นพร้อมทั้งเครื่องบรรณาการเข้ามาขอเจริญสัมพันธไมตรีกับสยาม ในขณะนั้นสยามประสงค์จะซื้ออาวุธปืน โปรตุเกสจึงจัดหาซื้อปืนคาบศิลาให้ถึง 400 กระบอก และใน ค.ศ.1820 มีการตั้งสถานกงสุลโปรตุเกสขึ้นที่กรุงเทพฯ

ต่อมาใน ค.ศ. 1822 ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดียส่งนายจอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawfurd) ข้าราชการอาณานิคมอังกฤษ ผู้เคยทำงานอยู่ในบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (British East India Company) มีประสบการณ์สูงจากการทำงานอยู่ในอินเดีย พม่า (อังวะ) ชวา และบีนัง-สิงคโปร์ มีความรู้พูดภาษามลายูได้ เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี สถาปนาการค้าระหว่างกัน และประสงค์ให้สยามแก้ไขวิธีการซื้อขายแบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้าและการเก็บภาษีอากรซ้ำซ้อน แต่สยามยังไม่ไวใจชาวยุโรปและยังไม่เห็นความจำเป็น การเจรจาจึงไม่เป็นผลสำเร็จ

หลังจากจักรวรรดิอังกฤษสามารถควบคุมพม่าตอนล่างได้ใน ค.ศ. 1826 ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ (Henry Burney) เป็นทูตเข้ามาติดต่อทำหนังสือสัญญาฉบับแรกกับอังกฤษในปีนั้น เพื่อตัดปัญหาเรื่องภาษีหลายชั้นคือ สินค้าขาเข้าให้เก็บเฉพาะภาษีปากเรือวละ 1,700 บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าเข้ามาขนสินค้าหรือที่เรียกว่าเรือบรรทุกอับเฉา ให้เก็บวละ 1,500 บาท (Wyatt, 2013 : 281) หลังจากนั้นจึงมีชาติตะวันตกอื่น ๆ เข้ามาขอทำสนธิสัญญากันเองเดียวกัน และในปลายรัชกาล อังกฤษส่งเซอร์เจมส์ บรั๊กเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญา แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่ทรงมีพระราชประสงค์และทรงประจวบ จึงไม่เกิดการแก้ไข

ในช่วงเวลานั้น ชาวสยามมองชาวตะวันตกว่าด้อยกว่าตน พ่อค้า มิชชันนารี บาทหลวง หรือแม้แต่ทูตชาวตะวันตกล้วนเคยได้รับประสบการณ์การดูถูก เยาะเย้ย ล้อเลียนจากคนไทยในลักษณะเป็นตัวตลก แม้ภายหลังชาวไทยได้รับรู้ถึงแสนยานุภาพทางทหารและอาวุธของตะวันตกว่าเหนือกว่า แต่ความรู้สึกเล็ก ๆ แล้วยังเชื่อมั่นในความเหนือกว่าของตน (Campbell, 1902 : 126) แต่จากการที่อังกฤษสามารถเอาชนะพม่าได้ในสงคราม ค.ศ. 1826 และยังสามารถเอาชนะจีนที่สยามถือว่าเหนือกว่าตนในสงครามฝิ่น ค.ศ. 1839-1842 ทำให้ชาวสยามที่เคยเชื่อมั่นในความยิ่งใหญ่ของตนและจัดให้ตนอยู่เหนือฝรั่งตะวันตกเริ่มกังวลและหันมาสนใจแสนยานุภาพของตะวันตก

เมื่ออังกฤษรบชนะพม่า ราชสำนักสยามจึงหาข้อมูลเกี่ยวกับอังกฤษ (Terwiel, 1986 : 18) ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่บันทึกไว้ว่า “พระคลัง” ของไทยเข้ามาถามเกี่ยวกับกษัตริย์ รัฐสภา และบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ และสอบถามถึงสถาบันต่าง ๆ ของอังกฤษ เช่น อยู่ในบ้านลักษณะอย่างไร ชาวไทยยังให้ความสนใจเช่นนี้ต่อชาติตะวันตกอื่นด้วย เช่น สหรัฐอเมริกา รัสเซีย และประเทศอื่น ๆ ในยุโรป

เมื่ออังกฤษชนะจีนในสงครามฝิ่น และจีนยอมทำสนธิสัญญาเสียเปรียบหลายข้อก็ยิ่งทำให้ผู้นำสยามยอมรับว่าอังกฤษมีแสนยานุภาพเหนือจีน หากอังกฤษชนะจีนได้ก็สามารถยึดสยามได้ด้วย ซึ่งกระทบต่อการจัดลำดับความสำคัญของสยามและความเชื่อมั่นในความยิ่งใหญ่ของตน¹

ความรู้สึกของผู้นำสยามในเวลานั้นจึงมีทั้งความหวาดระแวงต่อการรุกรานของชาวตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันก็ตื่นตื้นตันกับองค์ความรู้ใหม่ ๆ ต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีและวิชาการจากตะวันตกเพื่อนำมาปรับปรุงสมรรถนะของตนเอง สาเหตุดังกล่าวนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโอนอ่อนผ่อนตามชาวตะวันตกในบางเรื่อง ทรงยินยอมให้ฝรั่งที่เป็นมิชชันนารีหรือหมอสอนศาสนาเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสยาม ซึ่งมีทั้งมิชชันนารีจากนิกายโรมันคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ปรากฏว่ามิชชันนารีชาวอเมริกันได้มีส่วนช่วยเหลือสยามมากในด้านการศึกษา การแพทย์ และการพิมพ์ ถือเป็นงานนำวัฒนธรรมตะวันตกและองค์ความรู้จากตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในสยาม ทำให้ชนชั้นนำของสยามจำนวนหนึ่ง ได้เรียนรู้ทั้งภาษาและวัฒนธรรมตะวันตกไปด้วย ซึ่งชนชั้นนำเหล่านี้ ต่อมาได้เป็นผู้นำประเทศ อาทิ เจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้าจุฑามณี กรมหมื่นวงศาธิราชสนิท และจอมมโหฬารที่ต่างรับรู้ถึงความสำคัญของวัฒนธรรมตะวันตกและทรงรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้เฉพาะที่จำเป็นเพื่อไม่ให้ชาวตะวันตกดูถูกดูหมิ่นชาวสยามว่าไม่ศิวิไลซ์ และหาทางยึดสยามเป็นอาณานิคม เหมือนกับที่ทำกับชาติใกล้เคียงสยามในช่วงเวลานั้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีถึงแสนยานุภาพของตะวันตก จึงยอมเปิดประเทศและลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ. 1855 หลังจากนั้น สภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมในประเทศสยามได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในเวลาอันรวดเร็ว อำนาจของตะวันตกโถมเข้าสู่สยามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สยามต้องยอมทำการค้าในระบบการค้าเสรีกับต่างประเทศ กรุงเทพฯ กลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าระหว่างประเทศที่สำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ธุรกิจด้านการส่งสินค้าเข้าและออกดำเนินไปอย่างคึกคัก ทำให้โฉมหน้าของกรุงเทพฯ เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว (Bradley, 1936 : 206)

กระนั้น พระมหากษัตริย์และชนชั้นนำก็ยังไม่ยินยอมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชนิดพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ เป็นแต่เพียงการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในระดับที่ไม่รุนแรงและเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นในการรักษาตัวรอด ไม่ใช่การเปลี่ยนโครงสร้างดั้งเดิมที่จะเกิดขึ้นในรัชกาลที่ 5 การเปลี่ยนแปลงจึงอยู่ในระดับชนชั้นนำ ไม่ได้ลงมาถึงประชาชน

ราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องเผชิญกับสิ่งแปลกใหม่เป็นอันมากที่มาจากตะวันตก และรับรู้ว่าความรู้แบบเดิมของไทยไม่อาจนำมาใช้ได้กับสถานการณ์นี้ ต้องนำวิชาการและเทคโนโลยีตะวันตกเข้ามาใช้ จึงเกิดการรับวัฒนธรรมตะวันตกเพื่อพัฒนาประเทศในหลายด้าน เช่น ด้านการปรับปรุงการคมนาคม เกิดการสร้างถนน การใช้เรือกลไฟ การใช้รถม้า ด้านการเกษตร เกิดการปรับปรุงระบบการผลิตสินค้าเกษตร ฯลฯ

นโยบายสำคัญในการรับเทคโนโลยีตะวันตกของผู้นำไทยในสมัยนี้อยู่ที่สารประโยชน์ในทางปฏิบัติ สิ่งที่ได้รับมาจะต้องนำมาใช้ประโยชน์ได้จริงในประเทศสยาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเตือนขุนนางผู้มีหน้าที่ออกไปศึกษาเครื่องจักร

¹ การจัดลำดับความสำคัญของชาวต่างชาติในความรู้ของชาวสยามปรากฏในจารึกวัดโพธิ์ ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้เพื่อเป็นความรู้แก่ชาวไทยทั้งปวงที่เข้าไปในวัดโพธิ์ ในเวลานั้นสยามกำลังเปิดประตูการค้ากับชาติต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก โคลงภาพคนต่างภาษาเป็นการพรรณนาถึงคนต่างชาติ ที่พูดภาษาต่าง ๆ รวม 32 ภาษา ซึ่งปรากฏว่าไม่มีกรกล่าวถึงอังกฤษในโคลงนั้นแต่มีการกล่าวถึงชาวอิตาลีและชาวฝรั่งเศส

เครื่องกล ชื้อแทนพิมพ์และเครื่องทำเหรียญกษาปณ์ว่า อย่าตื่นเต้นกับเครื่องจักรอันใหญ่โต แต่ให้คำนึงว่า เมื่อซื้อมาแล้วหากชาวไทยไม่รู้จักวิธีใช้และยังไม่มีควมชำนาญเท่าฝรั่ง ก็ไม่มีประโยชน์ หากเกิดเสียหายก็ซ่อมเองไม่ได้ หากซื้อแทนพิมพ์ที่พิมพ์ได้คราวละสามสี่แสนฉบับเข้ามา กลับจะไม่มีประโยชน์นัก เพราะคนที่จะอ่านหนังสือออกและนิยมอ่านหนังสือยังมีไม่มาก (King Rama IV, 2506 : 1-6)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาแผนใหม่ว่าจะช่วยให้คนไทยปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ มิชชันนารีเป็นผู้เสนอเรื่องการพัฒนาประเทศผ่านการศึกษาศึกษาแผนใหม่ และทรงเห็นด้วยกับการจัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษและวิทยาการสมัยใหม่ของมิชชันนารี พระองค์ทรงว่าจ้างชาวต่างชาติ เริ่มจากภรรยาของมิชชันนารีมาสอนภาษาอังกฤษ วรรณคดี และวิทยาศาสตร์ให้แก่พระสนม ต่อมาเมื่อพระราชโอรสทรงเจริญวัยมากขึ้น ทรงจ้างครูต่างชาติ เช่น นางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Mrs. Anna Leonowens) และมิชชันนารีชาวอเมริกันชื่อแซนด์เลอร์ (Dr. Chandler) หรือที่ชาวไทยเรียกว่าหมอมัจฉาด เข้ามาสอนวิชาการและขนบธรรมเนียมประเพณีตะวันตก ทรงส่งขุนนางไปดูงานและส่งเด็กไทยไปเรียนวิชาการที่ยุโรป เช่น ขุนมหาสิทธิโวหารไปศึกษาวิชาการพิมพ์ หมื่นจักรวิจิตรไปเรียนวิชาแก่นาฬิกา ทั้งโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์และพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นวิศุณหานนิกนารไปสิงคโปร์ เพื่อศึกษาแนวทางการปกครองของอังกฤษและความเจริญด้านอื่น ๆ (Thavornthanasarn, 2002 : 82) การที่เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์และบรรดาเจ้านายเล็ก ๆ ทรงเรียนกับครูต่างชาติ ทำให้ทรงรู้ซึ่งถึงวัฒนธรรมตะวันตก ในขณะที่เดียวกัน ยังทรงมีความเข้าใจในวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างดี และเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่จะทรงมีทัศนคติแบบสากลนิยม พร้อมทั้งจะปรับตัวและผ่อนปรนต่อแรงบีบคั้นจากภายนอกได้เป็นอย่างดี (Wyatt, 1969 : 38)

2. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับความสนพระทัยวัฒนธรรมการรับประทานอาหารตะวันตก

ตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วที่มีชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาในสยาม บันทึกของราชทูตฝรั่งเศสคือ เมอร์ซีเออร์ เซเบเรต์ (Monsieur Cebéret) บันทึกการจัดเลี้ยงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ไว้ว่า "อาหารที่รับประทานนั้นได้เลื่องลือยุโรป แต่นอกจากอาหารยุโรปแล้วยังมีกับข้าวจีนมาวางบนโต๊ะกว่า 80 สิ่ง ซึ่งดูเป็นของแปลกปลาตอย่างที่สุด เพราะในกับข้าวจีน 80 สิ่งนี้ ซึ่งเป็นของต่าง ๆ กันทั้งนั้น..." (Historical Annals Part. 28, 1968 : 87) นอกจากนี้ เดอ ลา ลูแบร์ที่เข้ามาอยู่กับขบวนราชทูตฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ก็ได้บันทึกแสดงให้เห็นว่า ในสมัยนั้นมีภาชนะใส่อาหารเป็นจานแบนที่ทำด้วยเครื่องเงิน สำหรับให้แขกชาวตะวันตกใช้ เหมาะกับอาหารตะวันตกที่ต้องใช้มีดตัดเนื้อสัตว์ (La Loubere, 1967 : 125) แสดงว่าราชสำนักสยามรู้จักอาหารและวิธีการรับประทานอาหารตะวันตกแล้ว

อย่างไรก็ดี ยังไม่มีธรรมเนียมการร่วมโต๊ะเสวย และวัฒนธรรมการรับประทานอาหารของชาวไทยไม่มีการนั่งโต๊ะอาหารแบบชาวยุโรป แต่จะใช้วิธีนั่งกับพื้น ส่วนอาหารที่บริโภค นอกจากอาหารไทยคืออาหารจีนและอาหารแขก

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สังฆราชปาลเลอกัวซ์² บันทึกว่า เวลาจะบริโภคอาหารคนไทยจะใช้วิธีนั่งราบบนเสื่อ ล้อมวงสำหรับที่เป็นถาดลงหินขนาดใหญ่ มีจานกับข้าววางอยู่ ใช้ผ้าสีครอบ มีโถข้าวสุกวางต่างหากอีกถาดหนึ่ง ข้างซ้ายมีน้ำพร้อมจอกลอยสำหรับตักดื่ม กับขวานั้นหันเป็นชั้นพอค้ำ จึงไม่ต้องมีมีดและส้อมบนโต๊ะอาหาร เวลากินอาหารใช้นิ้วมือเปิบเข้าปาก และจะมีช้อนมุกที่ทำจากเปลือกหอยมุก³ ใช้สำหรับตักกับข้าวหรือน้ำแกง เมื่ออิ่มแล้วจึงตักน้ำชาหรือน้ำเย็น (Pallegoix, 1963 : 197-198) สันนิษฐานได้ว่า ในเวลาที่สังฆราชปาลเลอกัวซ์บันทึกนั้น ช้อนมุกที่เคยอนุญาตให้ใช้เฉพาะพระสงฆ์ อาจเป็นที่นิยมใช้ในหมู่คนทั่วไปแล้ว และจากลักษณะการใช้ช้อนมุก แสดงให้เห็นว่าทุกคนในวงสำหรับสามารถจะใช้ช้อนตักน้ำแกงหรือตักกับข้าวเข้าปากได้

² ฌ็อง-บาติสต์ ปาลเลอกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix) เป็นบาทหลวงคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ผู้มาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในสยามในช่วงรัชกาลที่ 3-4 มีสมณศักดิ์เป็นประมุขมิสซังสยามตะวันออก (Apostolic Vicar of Eastern Siam) และมุขนายกเกียรตินามแห่งมาลอสหรือมัลลุส (Titular Bishop of Mallos/Mallus) ผลงานสำคัญคือ สัพพะ พะจะนะ พาสา ไทย บันทึกเล่าเรื่องกรุงสยาม (Description du Royaume Thai ou Siam) และไวยากรณ์ไทยหรือ Grammatica Linguae Thai

³ คำว่าช้อนมุกในหนังสืออักษรภิธานศรับท์ ของหมอบรัดเลย์อธิบายว่า หากเป็นช้อนมุกจะนำกบของหอยมุกมาใช้ทำเป็นช้อน พระสงฆ์มักใช้ช้อนชนิดนี้ เพราะดูสวยงามกว่าเปลือกหอยทั่วไป ส่วนคำว่าช้อนหอย จะนำมาจากเปลือกหอยชนิดอื่น ๆ เช่น เปลือกหอยแมลงภู่ ซึ่งหาได้ง่าย คนสามัญทั่วไปจึงนิยมใช้

पालเลอแก้วยังบันทึกไว้อีกด้วยว่า วัฒนธรรมการรับประทานอาหารของคนจีนและพวกที่เลียนแบบคนจีนจะใช้วิธีนั่งยอง ๆ ล้อมวงถาดอาหารที่มีอาหาร 7-8 จาน ถัดด้วยชามข้าว ใช้ตะเกียบคีบอาหารและพวยข้าวใส่ปาก ใช้ช้อนเป็ลือกหอยมุกตักน้ำแกงชด (Pallegoix, 1963 : 197-198)

เซอร์จอห์น เบาว์ริง ราชทูตจากราชสำนักอังกฤษ ผู้ดำเนินการเจรจาทำสนธิสัญญาเบาว์ริง บันทึกถึงสิ่งที่ได้พบเห็นเมื่อครั้งเดินทางเข้ามาในสยาม เขาเล่าถึงการจัดโต๊ะอาหารแบบยุโรป ซึ่งเป็นกระแสนิยมในสมัยรัชกาลที่ 4 ว่าเมื่อขอให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พระอนุชาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดโต๊ะอาหารแบบสยามแท้ ๆ ให้ชม ปรากฏว่ากรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงจัดโต๊ะอาหารตามธรรมเนียมยุโรปที่จัดแยกเฉพาะบุคคล ไม่ใช่ตามธรรมเนียมไทย เซอร์จอห์น เบาว์ริงอธิบายว่าวิธีการจัดโต๊ะนั้น "เป็นสไตล์ยุโรปแบบตะวันออก มีสิ่งของมากมายคือ จาน แก้วไวน์ ชูป ปลา เนื้อย่างและต้ม ออร์เดิร์ฟ พร้อมกับขนมอบ เยลลี่ ฯลฯ จำนวนมาก แต่วางแยกกัน..." (Bowring, 2004 : 125) นอกจากเป็นกระแสนิยมแล้วเหตุที่เป็นเช่นนั้นอาจจะทรงเกรงว่าเซอร์จอห์น เบาว์ริงจะดูหมิ่นธรรมเนียมการจัดสำรับของไทยก็เป็นได้

บันทึกของเซอร์จอห์น เบาว์ริงยังทำให้ทราบว่า ท่านได้ร่วมโต๊ะเสวยกับพระมหากษัตริย์สยามเมื่อวันที่ 4 เมษายน 1855 (Bowring, 2004 : 127-128) และสัญญา สัจฉายาสนธิฐานว่าน่าจะเป็นราชทูตชาวต่างประเทศคนแรกที่มีโอกาสนี้ เพราะไม่เคยมีธรรมเนียมมาก่อน ดังนั้น ธรรมเนียมการร่วมโต๊ะเสวยกับพระเจ้าแผ่นดินจึงน่าจะเริ่มเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งคงเป็นผลมาจากการที่พระองค์ทรงศึกษาเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมของตะวันตกมาตั้งแต่ครั้งยังเป็นพระภิกษุ นอกจากนี้ ยังได้ร่วมโต๊ะเสวยกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ในวันที่ 17 เมษายน ปีเดียวกัน ซึ่งทรงให้จัดโต๊ะอาหารแบบยุโรปโดยฝีมือพ่อครัวชาวยุโรปหรือชาวพื้นเมืองที่ได้รับการสั่งสอนมาจากพ่อครัวชาวยุโรป (Sujachaya, 2018 : 67)

จะเห็นได้ว่าชนชั้นนำของสยามรู้จักวัฒนธรรมการกินอาหารแบบตะวันตกมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ไม่นิยมนำอาหารตะวันตกมารับประทานในชีวิตประจำวันดังเช่นที่นิยมรับประทานอาหารจีนและอาหารแขกควบคู่ไปกับอาหารไทย การติดต่อกับต่างประเทศทำให้ชนชั้นนำต้องเรียนรู้วัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก การนั่งโต๊ะอาหาร ตลอดจนไปจนถึงการใช้จานและเครื่องมือเครื่องใช้ในการรับประทานอาหาร ซึ่งการใช้จานเป็นวัฒนธรรมที่มาจากตะวันตก อย่างไรก็ตาม การใช้ชาม ซึ่งเป็นลักษณะดั้งเดิมของชาวสยาม ก็เป็นของนำเข้ามาจากจีนและยุโรปตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย (Changkamol, 2002 : 109)

2.1 การเสด็จประพาสต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อขึ้นครองราชย์นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องทรงเผชิญกับความยากลำบากจากการที่ต้องทรงขึ้นครองราชย์อย่างกะทันหัน และต้องทรงเผชิญกับการเมืองภายในราชสำนักของพระองค์ เห็นได้จากการที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน สมาชิกของตระกูลบุนนาคได้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ในราชสำนัก อาทิ เสนาบดีกลาโหม เสนาบดีกรมท่า เสนาบดีกรมนา สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ยังสนับสนุนให้พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทำให้อำนาจของฝ่ายสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์มีนัยสำคัญมากขึ้นและสามารถต่อรองผลประโยชน์ทางการเมืองกับฝ่ายพระมหากษัตริย์ได้ง่าย ในขณะที่อำนาจของพระมหากษัตริย์ยังไม่มีเสถียรภาพ (Sahai, 2016 : 24)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงต้องทรงหาวิธีการตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางหรือเข้าสู่พระองค์ให้ได้ วิธีการหนึ่งที่ทรงใช้ก็คือการเรียนรู้อาณาจักรของตะวันตก และทรงสร้างกลุ่มอำนาจทางการเมืองของพระองค์ ซึ่งมักเรียกกันว่ากลุ่มสยามหนุ่ม⁴ ซึ่งเห็นได้ตั้งแต่ครั้งเสด็จประพาสต่างประเทศ ดังจะเห็นได้จากการคัดเลือกกลุ่มผู้ตามเสด็จประพาสต่างประเทศใน ค.ศ. 1871 ซึ่งประกอบด้วยพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางรุ่นหนุ่มที่มีแววฉลาดเพื่อจะได้ให้ได้รับรู้เห็นความเจริญในต่างประเทศเพื่อมาทำราชการ (Khamasundara, 1985 : 61)

กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีสายพระเนตรอันกว้างไกล ทรงมีความรู้ในความเป็นไปของตะวันตก และทรงเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้มาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นพระราชบิดาผู้ลี้ภัยชนบธรรมเนียมประเพณีหลายอย่างของสยามที่ล้าสมัย และเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะเสด็จพระราชดำเนินเยือนสิงคโปร์ด้วยพระองค์เอง แต่เสด็จสวรรคตไปก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

⁴ การแบ่งกลุ่มดังกล่าวนี้อาจแบ่งเป็น 3 กลุ่มคือกลุ่มสยามเก่า ประกอบด้วยขุนนางส่วนใหญ่ ซึ่งควบคุมกำลังคนจำนวนมาก มีทรัพย์สินมาก กลุ่มสยามอนุรักษ นำโดยขุนนางตระกูลบุนนาค ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าและการเก็บภาษีอากร เป็นผู้ควบคุมผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และกลุ่มสยามหนุ่ม นำโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าน้องยาเธอ และขุนนางรุ่นหนุ่มหลายคน กลุ่มนี้ต้องการปฏิรูปสังคมให้ทัดเทียมอารยประเทศ

เจ้าอยู่หัว จึงเสด็จพระราชดำเนินไปเยือนสิงคโปร์และชวา เมื่อขึ้นครองราชย์ได้เพียง 2 ปี ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1871 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องการบริหารรัฐกิจของอังกฤษในสิงคโปร์ และของดัตช์ในเกาะชวา ถือได้ว่าเป็นการตอบโต้แรงกดดันของชาติตะวันตกที่มีต่อประเทศสยาม และเป็นโอกาสอันดีที่สยามจะได้ทำความรู้จักกับอำนาจของตะวันตก ซึ่งกำลังกดดันสยามในเวลานั้น (Sahai, 2016 : 42-43)

ตั้งแต่ ค.ศ. 1870 ก่อนการเสด็จ เยือนสิงคโปร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มการกินอาหารด้วยช้อน ส้อม และมีขึ้นในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่

หลังจากการประพาสครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะเสด็จเยือนยุโรปในขณะที่ยังทรงมีเวลาว่างเพียงพอก่อนที่จะต้องทรงรับพระราชภาระในราชสมบัติอย่างเต็มที่ ทว่า ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินไม่ยินยอมให้เสด็จ ไปไกลถึงเพียงนั้น และเสนอให้เสด็จ เยือนอินเดีย ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษแทน การเดินทางในครั้งนี้ถือเป็นการกิจการทางทหารที่สำคัญอย่างยิ่งของพระมหากษัตริย์แห่งสยาม ทำให้ทรงเห็นวิธีการปกครอง การปฏิรูป กิจการรถไฟ กิจการด้านการทหาร รวมไปถึงกิจการคลัง และในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสถานที่ต่าง ๆ จะต้องมียานเลี้ยงพระกระยาหารเพื่อถวายพระเกียรติ ซึ่งจะต้องเตรียมพระองค์ไปเป็นอย่างดี

หลังจากการเสด็จเยือนอินเดียได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในธรรมเนียมการเลี้ยงโต๊ะขึ้น มีการจัดห้องรับแขก จัดโต๊ะเสวยเก้าอี้ 20 ที่นั่ง พร้อมกับการอนุญาตให้ร่วมโต๊ะเสวย ตลอดจนการยืนเฝ้าตามอย่างฝรั่ง ด้วยเครื่องแต่งกายแบบฝรั่งหรือแบบใหม่ใน ค.ศ. 1874 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มประเพณีเลี้ยงโต๊ะปีใหม่ ซึ่งเป็นการจัดโต๊ะแบบตะวันตก และมี “โคลงเลี้ยงโต๊ะปีใหม่ เมื่อปีจอ พ.ศ. 2417” เป็นหลักฐานกล่าวถึงงานเลี้ยงโต๊ะแบบตะวันตกที่ต้องมีการแต่งกายตามแบบตะวันตก และปฏิบัติตนตามธรรมเนียมตะวันตก ซึ่งสร้างความยากลำบากให้แก่เจ้านายบางพระองค์

การได้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีของตะวันตกจากครูฝรั่ง รวมถึงการเสด็จเยือนประเทศอาณานิคมของตะวันตกในเอเชีย ทำให้ทรงคุ้นเคยกับธรรมเนียมการรับประทานอาหารแบบตะวันตกและทรงพยายามเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในการรับประทานอาหารแบบตะวันตกให้แก่เจ้านายองค์อื่น ๆ ด้วย เพราะทรงตระหนักดีถึงความสำคัญในการรับอิทธิพลตะวันตก และการที่จะต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยบางอย่างที่ยังดูล้าหลังในสายตาของชาวตะวันตก เช่น การใช้มือเปิบอาหารเข้าปาก

เหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์คือ เหตุการณ์ ร.ศ. 112 หรือ ค.ศ. 1893 ที่ส่งผลให้สยามต้องยอมเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส และชดใช้ค่าเสียหายเป็นเงินถึง 2 ล้านฟรังก์ หลังจากเหตุการณ์นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสรุปแนวทางรักษาเอกราชเอาไว้ว่ามี 3 ทางที่สำคัญคือ การรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตกับนานาประเทศ การทำนุบำรุงกองทัพให้พอที่จะรักษาความสงบภายในได้ และการจัดให้มีการบริหารราชการที่เป็นระเบียบ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพความว่า “...การซึ่งจะรักษามิให้มือนตรายทั้งภายใน ภายนอกได้มีอยู่ 3 ประการ คือ พุดจากกันทางไมตรีอย่างหนึ่ง มีกำลังพอจะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้อย่างหนึ่ง การปกครองให้เสมอگونอย่างหนึ่ง...” (Weerasinchai, 2012)

หลังเหตุการณ์ ร.ศ. 112 ไม่นานนักได้เกิดเหตุการณ์สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งคือการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ค.ศ. 1897 ถือเป็นยุคโลบายสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในการ “ประชาสัมพันธ์” ให้ชาติตะวันตกที่เสด็จเยือน ได้แก่ อิตาลี สวิตเซอร์แลนด์ ออสเตรีย-ฮังการี รัสเซีย สวีเดน นอร์เวย์ เดนมาร์ก อังกฤษ เบลเยียม เยอรมนี ฮอลันดา (หรือเนเธอร์แลนด์) ฝรั่งเศส สเปน และโปรตุเกสรู้จักสยามประเทศ ถือเป็นการดำเนินนโยบายด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สำคัญ โดยมีจุดมุ่งหมายของการเสด็จประพาสยุโรป คือ เพื่อให้ประเทศสยามเป็นที่รู้จักของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปและส่งเสริมสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศตะวันตก และอีกประการหนึ่งคือเพื่อทอดพระเนตรการบริหารประเทศ การศึกษา การทหาร และการศาลเพื่อนำมาปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า และเพื่อถือโอกาสหาทางแก้ไขปัญหาคอนในบังคับและผ่อนคลายนความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างไทยกับฝรั่งเศส (Tantivejakul, 2019 : 65) การเสด็จพระราชดำเนินยุโรปครั้งนี้จะช่วยให้ชาวยุโรปเห็นว่าสยามเป็นประเทศที่มีความ “ศิวิไลซ์” ไม่ได้ล้าหลังป่าเถื่อน รวมทั้งยังเป็นโอกาสแสวงหาพันธมิตร สำหรับถ่วงดุลอำนาจกับชาติมหาอำนาจในยุโรปที่กำลังแสวงหาอาณานิคม จึงต้องทรงเตรียมพระองค์ให้พร้อมในทุก ๆ ด้าน เพื่อจะได้ปฏิบัติพระองค์อย่างสมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์สยามในสังคมชาวยุโรป ทรงวางพระองค์ได้อย่างภาคภูมิใจและงามสง่า แต่ก็ไม่ทรงทิ้งลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ คือความนุ่มนวลอ่อนโยน ทรงผสานลักษณะทั้งสองเข้าด้วยกันอย่างพอเหมาะ และทรงได้รับความสนใจและชื่นชมจากชาว

ต่างประเทศแทบทุกหนแห่งที่เสด็จไป หลังจากนั้นอีก 10 ปีก็เสด็จประพาสยุโรปอีกเป็นครั้งที่ 2 ในปี 1907 เป็นการเสด็จพระราชดำเนินส่วนพระองค์ เพื่อไปรักษาพระองค์ (Chunhakan, 2012 : 236)

ในการเตรียมพระองค์เพื่อการเสด็จเยือนตะวันตก รวมถึงถึงการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมตะวันตก ทุกคนในขบวนเสด็จต้องเลิกไว้ผมทรงหลักแจวหรือผมทรงมหาดไทย เพราะฝรั่งเห็นว่าคนไทยไว้ทรงผมตลก ทั้งยังต้องเลิกเคี้ยวหมากเพราะทำให้ฟันดำ และต้องใช้ถ่านขัดถูเพื่อให้ฟันขาว ด้านการแต่งกาย พระเจ้าอยู่หัวและผู้ตามเสด็จ ต้องเปลี่ยนจากการแต่งกายแบบไทยมาแต่งตามเครื่องยศทางทหารและพลเรือน มีการกำหนดให้สวมกางเกง ถุงเท้า และรองเท้า แม้ยังกำหนดให้ผู้ตามเสด็จบางตำแหน่งนั่งโจงกระเบน แต่ก็ให้สวมถุงเท้าและรองเท้าแบบฝรั่ง (Celebration Committee 100 years of King Rama V's visit to Europe, 1999 : 40-56) นอกจากนี้ การเสด็จประพาสยุโรปทั้งสองครั้ง แม้จะมีการเตรียมข้าวสารอาหารแห้งเพื่อให้ผู้ตามเสด็จปรุงอาหารไทยถวายบ้าง แต่ก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นการเสวยพระกระยาหารแบบตะวันตก แต่ก็ทรงปฏิบัติพระองค์ได้เป็นอย่างดี

Figure 1 Queen Victoria gave a dinner to King Chulalongkorn on his state visit to Great Britain on August 4, 1897. Published in the Graphic: an Illustrated Weekly Newspaper
(Source: The Graphic : an illustrated weekly newspaper, 1897)

Figure 2 His Majesty King Chulalongkorn attended a reception at Ashburn Place, South Kensington, United Kingdom, on August 14, 1897, a press picture published in the Illustrated London News
(Source: The Illustrated London news, 1897)

2.2 ความสนพระทัยเรื่องวัฒนธรรมการรับประทานอาหารตะวันตก

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการฝึกฝนให้รู้ในขนบธรรมเนียมมวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งรวมไปถึงวัฒนธรรมการรับประทานอาหารตะวันตกจากครูฝรั่ง แม้ว่าการรับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยามจะเป็นการรับแบบผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมดั้งเดิมที่คุ้นเคย แต่พระองค์รวมทั้งชนชั้นนำจำนวนหนึ่ง ก็จะต้องทรงฝึกฝนและให้ความสนพระทัยกับอาหารตะวันตกรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ในเสวยพระกระยาหารแบบตะวันตก

เครื่องมือในการรับประทานอาหารแบบตะวันตกที่ประกอบด้วยมีดและส้อมเป็นสิ่งที่ชนชั้นนำจะต้องเรียนรู้ เพราะแตกต่างจากความคุ้นเคยของชาวสยามที่ใช้หัตถ์มือเปิบอาหารเข้าปาก แม้ว่าจะรู้จักใช้ช้อนตักน้ำแกงอยู่บ้าง แต่การใช้ส้อมและมีดเป็นเครื่องมือที่ไม่เคยคุ้นมาก่อน เป็นการดีที่ชนชั้นนำชาวสยามจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ ทรงฝึกฝนการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ในการรับประทานอาหารและทรงเคยนั่งโต๊ะเสวยร่วมกับแขกบ้านแขกเมืองมาบ้าง ทั้งเป็นการส่วนพระองค์และการต้อนรับแขกเมือง (Changkamol, 2002 : 119-121)

สิ่งที่น่าสังเกตคือ แม้จะมีการรับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตกมาใช้ แต่ก็มิได้ใช้วิธีการแบบตะวันตกที่จะเสิร์ฟเป็นจานแยกให้แต่ละคน และนั่งรับประทานอาหารพร้อมกัน จากบันทึกของสมเด็จพระยาเทววงศวิโรปการ

สันนิษฐานว่าอาจจะใช้วิธีเรียกให้เสิร์ฟเมื่อมีแขกมา หรืออีกวิธีหนึ่งคือวางอาหารทั้งหมดไว้บนโต๊ะ และไม่มีการแยกเครื่องมือตามชนิดอาหาร แต่วางทุกอย่างไว้บนโต๊ะเพียงชุดเดียว หรือที่เรียกว่าบุฟเฟ่ต์ (Buffet) จนกระทั่ง ใน ค.ศ. 1888 เมื่อมีการจัดโต๊ะเสวยที่พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท จึงมีการแยกเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับอาหารหวาน มีเครื่องใช้บนโต๊ะประเภทต่าง ๆ ตามชนิดของอาหาร เช่น ช้อนชุป ส้อมปลา มีดปลา และไม่ใช้วิธีตั้งอาหารทุกจานพร้อมกันจนเต็มโต๊ะ แต่จะเสิร์ฟอาหารฝรั่งก่อน หลังจากนั้นจึงเสวยข้าวสวยกับอาหารไทยและอาหารจีนหรือเกาหลี (Changkamol, 2002 : 129-130) จึงอาจกล่าวได้ว่าวิธีการรับประทานอาหารแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยามใช้วิธีการผสมผสานวัฒนธรรมตะวันตกเข้ากับวัฒนธรรมแบบที่ชาวสยามคุ้นเคย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้จักคุ้นเคยกับวิธีการใช้เครื่องมือเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารแบบตะวันตก แม้ว่าอาจจะไม่ได้ทรงใช้ในชีวิตประจำวันนัก แต่ทรงใช้มีด ส้อม ช้อนได้ ไม่ดูเงอะงะเหมือนในสมัยรัชกาลก่อน ดังที่เซอร์จอห์น เบาว์ริง เล่าถึงการใช้ส้อมของกรมการช่างสนธิสัญญาเบาว์ริงท่านหนึ่งว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้ส้อมอย่างค่อนข้างจะเงอะงะงุ่มง่าม ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่าข้าพเจ้าจับด้านปลายของส้อมที่เป็นง่ามไว้ในมือ โดยที่ไม่ว่าด้านปลายที่ข้าพเจ้าจับอยู่นั้น คือส่วนที่มีไว้ใช้จิ้มอาหาร...” (Bowring, 1977 : 327) แสดงว่าชาวไทยสมัยนั้นจับส้อมเพื่อไม่ให้มือว่าง แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จริงจากส้อม

ความพยายามในการเผยแพร่วัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปสู่ชาวไทยกลุ่มอื่น ๆ เห็นได้ชัดมากขึ้นเมื่อเสด็จกลับจากประจวบคีรีขันธ์ ในปี 1898 ทรงจัดเลี้ยงพระสงฆ์ โดยให้ใช้ช้อนมีด และส้อมในการฉันภัตตาหาร ตามพระวินัยพระสงฆ์จับเงินไม่ได้ ทำให้พระสงฆ์บางรูปเกรง อาบัติ เพราะเข้าใจผิดว่ามีด ส้อม ช้อนนั้นทำด้วยเงินแท้ บางรูปถึงแก่ไม่ฉัน ยกตัวอย่างสมเด็จพระพุฒาจารย์ (แสง ปัญญาทีโป) วัดราชบูรณะใช้ผ้าพันหุ้มช้อน ส้อม เพราะเข้าใจว่าเป็นเงินแท้ จึงมีพระราชดำริว่าไม่ต้องใช้ผ้าหุ้ม เพราะไม่ใช่เงินแท้ และทรงหารือกับกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสแล้วว่าไม่เป็นอาบัติ ส่วนพระพุฒาจารย์ (ทัต) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ก็ไม่ยอมจับช้อน แต่ใช้มือรับประทานอาหาร จะมีก็แต่กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเพียงพระองค์เดียวที่ใช้ช้อน ส้อมได้ จนในที่สุด ฝ่ายในในรัชกาลที่ 5 ต้องคิดหาวิธีนำช้อน ส้อมที่ทำด้วยกระแทะ ๆ มาใช้ เพื่อพระสงฆ์จะได้กล้าหยิบใช้ (Changkamol, 2002 : 143-145)

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชอุตสาหะในการปรับพระองค์ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ รวมไปถึงพระสงฆ์ให้คุ้นเคยกับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก ซึ่งในเวลานั้นปัญหาเรื่องลัทธิจักรวรรดินิยม การล่าอาณานิคม รวมไปถึงการเกรงความ “ไม่ศิวิไลซ์” กำลังเป็นประเด็นสำคัญทั้งทางการเมืองและสังคมของชนชั้นนำสยาม การใช้เครื่องมือเครื่องใช้ในารรับประทานอาหารแบบตะวันตก และการนั่งโต๊ะรับประทานอาหาร จึงกลายเป็นสิ่งที่ชนชั้นนำจะต้องปรับตัว เพื่อให้คุ้นเคยกับธรรมเนียมของตะวันตก แม้ว่าในที่สุดแล้วยังคงผสมผสานด้วยวิธีการวางกับข้าวทุกจานบนโต๊ะอยู่ก็ตาม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยเรื่องการประกอบอาหาร และทรงเคยปรุงพระกระยาหารด้วยพระองค์เองบ่อยครั้ง เห็นได้จากครั้งเสด็จประพาสต้นที่ยังคงมีเรื่องราวเล่าสืบต่อกันมา รวมถึงพระบรมฉายาลักษณ์ที่ทรงกำลังประกอบอาหารบางอย่างด้วยพระองค์เองที่พระที่นั่งวิมานเมฆ ย่อมสะท้อนให้เห็นความสนพระทัยในด้านนี้ได้เป็นอย่างดี ความสนพระทัยเรื่องอาหาร ขยายมาถึงอาหารแบบตะวันตกด้วย ซึ่งสันนิษฐานว่ามาจากการที่พระองค์ทรงเห็นความสำคัญในศึกษาเรื่องราวของตะวันตกให้เข้าพระทัยในทุก ๆ ประเด็น เพื่อจะช่วยให้ทรงจัดการพัฒนาบ้านเมืองได้ตามวิถีทางตะวันตกที่ถือว่าเป็นหนทางแห่งความเจริญศิวิไลซ์ในเวลานั้น และอีกประการหนึ่ง สันนิษฐานว่ามาจากพระอุปนิสัยของพระองค์เองที่ทรง “ทันสมัย” และเปิดรับสิ่งแปลกใหม่จากตะวันตกอยู่เสมอ

พระราชหัตถเลขาในหนังสือ “ไกลบ้าน” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล เมื่อครั้งเสด็จประจวบคีรีขันธ์ครั้งที่ 2 สะท้อนถึงความสนพระทัยของพระองค์ ที่มีต่ออาหารฝรั่ง เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ซึ่งมีอาหารที่น่าสนใจ และทรงมีพระทัยว่าพระราชธิดายังไม่รู้จักอาหารชนิดนั้นก็จะทรงมีพระราชหัตถเลขาเล่าพระราชทานพระราชธิดาไว้อย่างละเอียดและเปรียบเทียบกับอาหารไทยเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ตัวอย่างเช่นเมื่อประทับที่เมืองฮอมเบ็ค ทรงเล่าถึงอาหารกรีก ว่า “...วันนี้มีกับเข้กรีกอีกอย่างหนึ่ง เปนเข้าผัดบรรจุในเม็ดพริก พริกนั้นใหญ่เท่ากระทงกับเข้สังฆทานใบหนึ่ง ถ้าจะกินแต่สิ่งเดียวเท่านั้นก็อิม ที่นี้มีออเดอฟอกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่มีที่อื่น ลักษณะคล้ายยา แต่มีไขสุกในนั้นมาก ย่อยเลื่อยดี ยาใหญ่ยาอายุวนของเรา ถ้าหนักให้เลื่อยดีขึ้น เดิมไข เกือบจะคล้ายกัน แต่รสคงจะแปลกกันมาก การปรุงรสเข้ากับฝรั่งเศษ ไม่เฉียบแหลมเหมือนของเราจริงๆ แต่กลมกล่อม ไทยกินได้ทั้งนั้น ไม่เลี่ยนปนที่ตัง” (King Chulalongkorn, 1923 : 424)

ครั้นเสด็จพระราชดำเนินโดยรถไฟก็ทรงเสด็จถึงอาหารในรถไฟสามัญ ไว้ว่า “...ออเดอฟไม่มีอะไรนอกจากปลาซาร์ดีน อย่างเดียว แล้วถึงซูปแป้ง คน ๆ เป็นเยื่อเหมือนน้ำมันพะรวอ่อน แล้วมีปลา ซึ่งเหมือนคาว กินไม่ได้ มีไก่ซึ่งต้องพยายามกิน เพราะเชื่อว่าจะไม่มียืดดีกว่านั้น ได้เตรียมกินถึงสองชิ้น แต่ไม่สำเร็จได้ชิ้นเดียว ตอนนั้นเนื้อวัวหั่นบางลอยในน้ำมันสลัด แซ่ น้ำมัน บีบ มะนาวนิดหนึ่ง กินไม่เข้า ลูกไม้สำหรับคนต่างประเทศ คือ เล็ก ๆ แขนง ๆ ผาด ๆ แต่ไม่ต้องกิน...” (King Chulalongkorn, 1923 : 425)

ความสนพระทัยในอาหารตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังเห็นได้ชัดจากการที่ทรงแปล “ตำรา ทำกับข้าวฝรั่ง” จากภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส เป็นภาษาไทย โดยใช้วิธีทรงบอกให้จด รวมทั้งทรงรวบรวมวิธีทำอาหารมาจากตำราฉบับคมทูลของบุคคลที่ทรงรู้จักบ้าง และทรงเคยทดลองทำเป็นบางอย่าง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าอาหารฝรั่งอยู่ในความสนใจของชนชั้นนำของไทยบางส่วนแล้ว ไม่ปรากฏหลักฐานว่าทรงแปลตำราทำกับข้าวฝรั่งนี้เมื่อใด แต่ตำราดังกล่าวตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1936 เนื่องในวาระการทำบุญฉลองพระชนมายุครบ 60 ปี ของเจ้าจอมหม่อมในรัชกาลที่ 5 เมื่อแปลเสร็จจึงพระราชทานตำราให้แก่ผู้สนใจ ซึ่งน่าจะให้แก่พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราช ปดิวรัดา ผู้ทรงกำกับดูแลห้องพระเครื่องต้น รวมทั้งพระราชทานพระยาธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี (ทองดี โชติกเสถียร)⁵ บิดาของเจ้าจอมหม่อม 1 ชุด (King Chulalongkorn, 1966 : introduction) ตำราดังกล่าวอาจนับว่าเป็นตำราอาหารฝรั่งเล่มแรกของไทย

ตำราทำกับข้าวฝรั่ง แบ่งอาหารเป็น 14 หมวด ได้แก่

1. ซุป เช่น ซุปถั่ว ซุปเห็ด ซุปผักกับครีม
 2. เนื้อวัว เช่น บีฟสเต็ก สมอว้าวทอด หางว้าวทอด
 3. แกะ กระจ่าย เช่น ขาแกะทอด ขาแกะต้มเฉย ๆ กระจ่ายเบลเยียมย่าง
 4. หมูต่าง ๆ หมูแฮม เช่น หมูย่าง หมูปิ้งกับถั่ว หมูแฮมต้มด้วยไซเดอร์
 5. เนื้อไก่ เช่น ไก่วงใสไส้ ขนมห้างไก่ ลูกไก่เล็ก ๆ ทอด
 6. เนื้อเป็ดและนก เช่น กล้ามเนื้อลูกเป็ด รมเป็ดกับเตอนิป (turnip) นกควนย่าง (quail)
 7. กุ้งต่าง ๆ เช่น กุ้งฝอยต้มครีมบรอนน์ลอบสเตอร์ (broiled lobster) ฟริกไส้กุ้งฝอย
 8. ปลา ปู หอย เช่น ปลาขาวปิ้ง ปูกระดองอ่อนทอด หอยนางรมยัดไส้
 9. แมกโรนี สลัด เช่น แมกโรนีย่างอิตาเลียน สลัดเนื้อเย็นกับมัน สลัดผักกาด
 10. เห็ด มัน และถั่ว เช่น เห็ดมัชรูมทอดกับซอสมะเขือเทศ ขนมน้อยอย่างเยอรมัน ถั่วกลัก (ถั่วกระป๋อง)
 11. ไข่ เนย เช่น ไข่ยัดไส้ ไข่เจียวหอยนางรม ฟอนดูปาเมชันซิส
 12. แซลวิช เช่น แซลวิชไก่สับ แซลวิชปลาซาดีน แซลวิชอลาวิกตอเรีย ในหมวดนี้มีคำแนะนำเรื่อง “จะทำแซลวิชให้ดีนั้นอย่างไร” และ “เครื่องสำหรับจะทำแซลวิชที่อร่อย”
 13. ซอสต่าง ๆ เช่น ซอสมะนาว ซอสเห็ด ซอสน้ำองุ่น
 14. ขนมห้างต่าง ๆ เช่น ปุดดิ้งมะพร้าว เลดีเคก มาคารูน
- (King Chulalongkorn, 2002)

จะเห็นได้ว่า ทรงรวบรวมอาหารฝรั่งชนิดต่าง ๆ เท่าที่จะหาได้ ทั้งอาหารคาวและอาหารหวานลงในตำราของพระองค์ เพื่อเผยแพร่อาหารฝรั่งให้แก่ผู้สนใจ ยกตัวอย่างอาหารที่ทรงแปลไว้ในตำราทำกับข้าวฝรั่งคือปอดโอโฝ หรือซูปชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไป “วิธีอีกอย่างหนึ่งสำหรับหม้อใหญ่ ให้เอาเนื้อโค 6 ปอนด์ที่สดดี ตัดเป็นชิ้นสี่เหลี่ยม แล้วเติมน้ำเย็นที่ใส 4 ควาต ตั้งบนไฟให้อุ่นทีละน้อยจนปุด ๆ ไปตามลำดับ ซ้ำ ๆ ภายหลังจึงเดือด เมื่อเดือดแล้วให้เติมเกลือซอมน้ำชา 1 ฟริกไทยบ้างพอควร แล้วเติมตับวัวบ้าง หั่นเป็นชิ้น แล้วเติมคาร์ตใหญ่ 3 หัว จะหั่นเป็นชิ้นเล็กหรืออย่างไรก็ได้ เตอนิป 4 ปาด กับ 4 ควาต หอมอ่อน 8 หัว หั่นชิ้นเล็ก หอมใหญ่ทอด (โรส) ทั้งหัว 2 ศีรษะ เซลารี หรือผักกาดขาวหั่น 1 หัว ปานิบหั่น 1 หัว มันหั่นชิ้นเล็ก 6 หัว มะเขือเทศถั่ว

⁵ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ทรงมาจากราชสกุลดวาลัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฝากให้พระองค์เป็นบุตรของพระยาโชฎีกราชเศรษฐีและคุณหญิงยี่สุ่น ทั้งนี้มาเพื่อสร้างสายสัมพันธ์อันดีกับตระกูลของพระยาโชฎีกราชเศรษฐี ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในเวลานั้นด้วย ทำให้บุคคลในตระกูลโชติกเสถียรมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และถวายบุตรถึง 4 คนในสายตระกูลให้เป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนึ่งในนั้นคือเจ้าจอมหม่อม

ต้องฤดู ควาต 1 ว่าโดยย่อ ผักที่กินอร่อยเป็นใช้ได้หมด ผักที่มีกลิ่น (เห็นทีจะเป็นผักที่ลาวเรียกผักซีฝรั่ง) หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ให้นำไปแช่น้ำซूप หรือต้มทั้งต้นแล้วเอาออกเสียบก็ได้ เวลาจะกินเติมรสอีก ให้ต้มไปซ้ำ ๆ 6 ชั่วโมง” (King Chulalongkorn, 1966 : 21-22)

ปอดโอโฟ มาจากภาษาฝรั่งเศสว่า Pot eu feu หมายถึงหม้อที่ตั้งอยู่บนไฟ ซุปนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยเป็นครั้งแรกในคราวเสด็จประพาสยุโรป เมื่อเสด็จนิวัติพระนคร ทรงปรุงซूपด้วยพระองค์เองในบางโอกาส สะท้อนว่าทรงโปรดอาหารชนิดนี้ และโปรดเกล้าฯ ให้พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ปรุงถวายตามคำบอกเล่า ปรากฏว่าซूपปอดโอโฟได้รับการเผยแพร่และมีสูตรอื่น ๆ จากในวังอีกสองสูตรคือสูตรของเจ้าจอม ม.ร.ว. สดับ ลดาวัลย์ พิมพินในหนังสืองานศพของท่านเอง และสูตรของหม่อมเจ้าสิริพันพารเสนอ โสณกุล แสดงให้เห็นความนิยมรับประทานซूपชนิดนี้ในหมู่ชนชั้นนำของสยาม

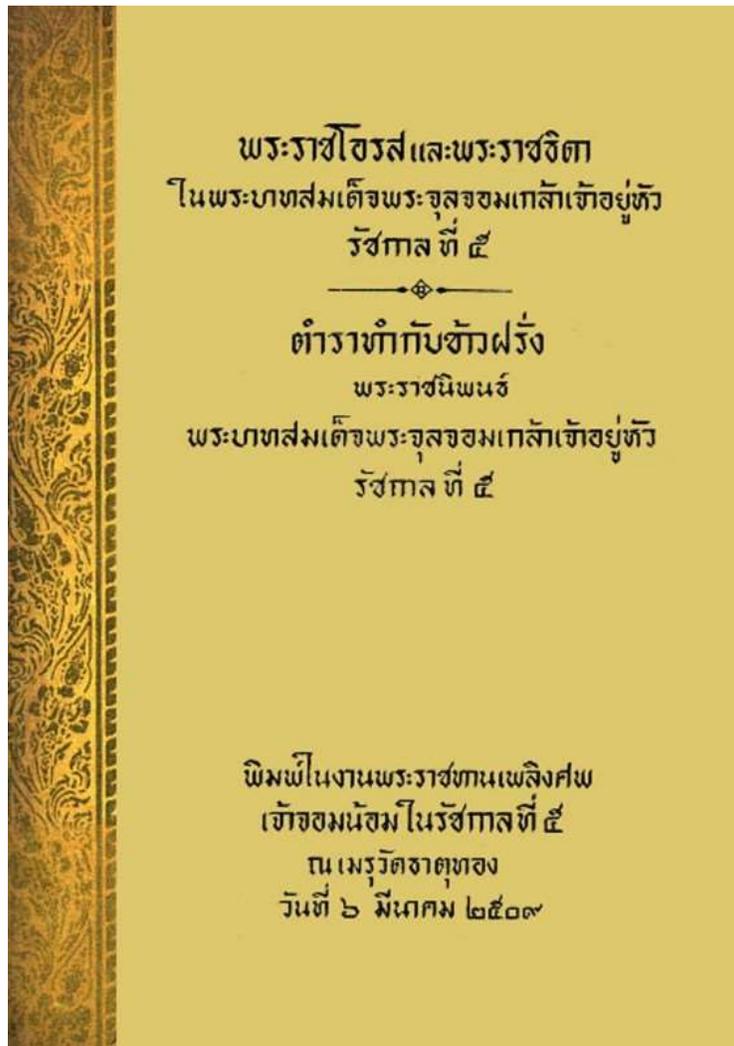

Figure 3 “Western Dining Cookbook” written by His Royal Highness King Rama V

(Source: King Chulalongkorn Digital Archives, 2022)

อีกตัวอย่างหนึ่งคือบีบสะเต็ก หรือ beef steak “ให้เลือกเนื้อที่หน้าอกหรือท้อง ให้ตัดชิ้นหนาประมาณ 1 อกคูลี ทาเกลือกับพริกไทยพอควร ให้เอาเนยทาภาชนะที่สำหรับรองเนื้อ เอาเข้าตู้ให้กลับบ่อย ๆ 5 นาที ใช้ได้” (King Rama V, 1966 : 39) จากตำราทำอาหารฝรั่งนี้ทำให้ได้ทราบว่าในสมัยนั้นในวังมี “ตู้” ซึ่งน่าจะหมายถึงเตาอบไฟฟ้าใช้แล้ว

สรุปผลการวิจัย

จะเห็นได้ว่า การรับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เกิดจากการเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งมาถึงรัชกาลของพระองค์ แม้ว่าการเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกเมื่อแรกเริ่มนั้นจะเกิดขึ้นเนื่องจากความวิตกกังวลและความกลัวแสนยานุภาพของชาวตะวันตกที่เอาชนะพม่าและจีนได้ ด้วยความกลัวการแผ่ขยายลัทธิจักรวรรดินิยมและการล่าอาณานิคมของตะวันตกที่แผ่เข้ามาสู่สยามประเทศ ทำให้ชนชั้นนำของไทยต้องปรับตัวเพื่อรับวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งในระยะแรกจะรับเฉพาะเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ไม่กระทบกับโครงสร้างทางการปกครอง ต่อมา การเปิดประเทศค้าขายภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง นำให้ชาวต่างประเทศจำนวนมากเข้ามายังสยาม ชนชั้นนำสยามต้องปรับตัวรับวัฒนธรรมแปลกใหม่จากตะวันตก ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมด้านการรับประทานอาหารแบบตะวันตก ซึ่งเริ่มเข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 และขยายตัวมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4

ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการรับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก ทั้งการนั่งโต๊ะอาหาร การเสิร์ฟแบบตะวันตก การใช้เครื่องมือเครื่องใช้ในการรับประทานอาหารแบบตะวันตก รวมไปถึงการรวบรวมอาหารตะวันตกเข้าเป็นตำรา ทรงมองการณ์ไกล และทรงเปิดช่องว่างที่ชาวตะวันตกจะดูหมิ่นพระองค์ พระบรมวงศานุวงศ์ รวมถึงข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไม่ควิไลซ์ ด้วยการจัดเลี้ยงอาหาร จัดโต๊ะแบบฝรั่ง เพื่อให้คนเหล่านี้เคยชินกับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบตะวันตก หากมีการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองจะทำได้ไม่ประดักประเดิด ซึ่งถือเป็นพระราชวิเทโศบายอย่างหนึ่งในการรักษาเกียรติภูมิของประเทศ แม้จะเป็นเพียงเรื่องเล็กน้อยในปัจจุบัน แต่ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่สำหรับคนในสมัยนั้น การเตรียมพระองค์ พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เช่นนี้ ทำให้เมื่อเสด็จประพาสต่างประเทศทุกครั้ง พระองค์และบรรดาผู้ตามเสด็จสามารถ “เป็นหน้าเป็นตา” ให้แก่ประเทศได้ และด้วยความสนพระทัยด้านอาหารฝรั่งของพระองค์ ซึ่งเห็นได้จากการที่ทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานเล่าเรื่องเกี่ยวกับอาหารฝรั่งแก่พระราชธิดา และความต้องการเผยแพร่อาหารฝรั่งให้เป็นที่รู้จักมากขึ้นในวงสังคมชั้นสูง ทำให้ทรงแปลตำราที่รวมวิธีทำอาหารตะวันตกจากภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส หากไม่นับตำราอาหารที่ชาวต่างประเทศเป็นผู้เขียนขึ้นแล้ว อาจกล่าวได้ว่าตำราทำกับข้าวฝรั่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือตำราอาหารฝรั่งที่แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก ซึ่งแสดงให้เห็นการปรับพระองค์ ความสนพระทัย และความพยายามให้ความรู้แก่ข้าราชการในด้านการรับวัฒนธรรมการรับประทานอาหารตะวันตก ซึ่งถือได้ว่าไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเลยในช่วงเวลานั้น

References

- 100 years of King Rama V's visit to Europe, Celebration Committee. (1999). *Kan sadetpraphat Europ khong Phrabatsomdet phrachunlachomklaochaoyuhua roso 116*. [The European Trip of King Chulalongkorn, R.E. 116, Volume 1]. Bangkok: Department of Fine Arts. (In Thai)
- Bowring, J., Sir. (2004). *Ratcha anachak lae ratsadon Siam lem 1*. [The Kingdom and People of Siam Vol 1]. Charnvit Kasetsiri and Katthika Sriudom (editor) Anant Sriudom and others (trans.) Bangkok: Toyota Thailand Foundation and Social Sciences and Humanities Textbook Project Foundation. (In Thai)
- Bowring, J., Sir. (1977). *The Kingdom and People of Siam Vol.2*, 3rd edition. London: Oxford University Press.
- Bradley, D. B., Bradley, D. F., & Feltus, G. H. (1936). *Abstract of the Journal of Rev. Dan Beach Bradley, M.D., medical missionary in Siam, 1835-1873*. Cleveland, O Printed in the Multigraph Dept. of Pilgrim church.
- Campbell, J.G.D. (1902). *Siam in the Twentieth Century*. London: Edward Arnold.
- Changkamol, K. (2002). *Ahan: kan sang matrathan naik an kin kap attalak thang chonchan*. [Food : Eating Etiquette Standardisation and Class Identity]. Master Thesis, M.A. in Arts (Anthropology), Silpakorn University, Thailand. (In Thai)

- Chom Klao Chao Yu Hua, Phrabat Somdet Phra. (1963). *Phraratchahatthalekha Phrabatsomdet phra mongkutklaochaoyuhua lem 3*. [The Secretariat of His Majesty King Mongkut, Volume 3]. Bangkok: Teachers Council of Thailand Trade Organization. (In Thai)
- Chulalongkorn, King. (1923). *Klai ban lem 1*. [Away from Home, Vol 1]. Pranakhon: Sophonpipattanakorn Publisher. (In Thai)
- Chulalongkorn, King. (1923). *Klai ban lem 2*. [Away from Home, Vol 2]. Pranakhon: Sophonpipattanakorn Publisher. (In Thai)
- Chulalongkorn, King. (1966). *Phraratchaorot lae phraratchathida nai Phrabatsomdet phrachunlachomklaochaoyuhua ratchakan thi ha tamra tham kapkhao farang*. [Sons and Daughters of King Chulalongkorn and the Western Cuisine Cookbook]. Printed as a souvenir at the Royal Cremation of Chao Chom Nom; a wife of King Rama V. at the Crematorium of Wat That Thong, 6 March 1966. Retrieved 5 May 2022, from King Chulalongkorn Digital Archives, <https://kingchulalongkorn.car.chula.ac.th/th/library/detail/3132> (In Thai)
- Chulalongkorn, King (Tran.) (2002). *Tamrat ham kapkhao farang*. [Western Cuisine Cookbook]. 3rd ed. Bangkok: Amarin Printing and Publishing. (In Thai)
- Chunhakan, R. (2012). *Muea tong sadet klai ban*. [When He Had to Go Away from Home]. *Journal of Social Science & Humanity* 38(2), 236-239. (In Thai)
- Historical Annals Part 48th. (1929). *Chotmai het khong Monsieur Cebéret ratchathut farangset sueng khao ma charoen thang phraratchamaitri khrang phaendin Phranarai maharat ton thi 2 to chak prachum phongsawadan phak 47*. [Archives of Monsieur Cebéret French Ambassador Who Came to Prosper through Royal Hospitality in the reign of King Narai the Great, Part 2 (continued from Part 47th)]. printed in the funeral of Mrs. Nonthapracha (Saiyud Chiaranai) in the year of Snake, 1929. Phra Nakhon: Bamrungnukulkit Printing. (In Thai)
- Khamasundara, S. (1985). *Political Thoughts of Elite Groups in the Reign of King Chulalongkorn During 1868-1893*. Master Thesis, M.A. in Arts, Graduate School, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- La Loubere, S. d. (2014). *Phongsawadan Siam khrang krung si Ayutthaya*. [Du Royaume de Siam]. San.T.Komonbutr (trans.) Bangkok: Sri Panya Publishing. (In Thai)
- Pallegoix, J.-B. (1963). *Lao rueang krung Siam*. [Description du Royaume Thai ou Siam]. San T. Komonbutr (trans.) Pranakhon: Kaona. (In Thai)
- Phisphumvidhi, P. (2022). *Praratchasan ro nueng thueng phrarachini Protugal phoei saphap krung Rattanakosin muea raek sathapna*. [Message of King Rama I to the Queen of Portugal Revealing the State of Rattanakosin When She Was First Established]. Retrieved 1 October 2022 from https://www.silpa-mag.com/history/article_38397 (In Thai)
- Sujachaya, S. (ed.) (2018). *Samrap ahan Thai chak ban su wang*. [Thai Gastronomy from Home Kitchen to Royal Cuisine]. Bangkok: Samlada. (In Thai)
- Tantivejakul, N. (2019). National Image Construction for the First Royal Visit to Europe of King Rama V. *Journal of Public Relations and Advertising*, 12(2), 63-88. (In Thai)
- Terwiel, B.J. (1986). *Mu'ang Thai and the World: Changing Perspectives during the Third Reign*, presentation at the seminar, *Asia: A Sense of Place*, Australian National University, Canberra, 14 March 1986.
- Thavornthanasarn, W. (2002). *Chon Channam Thai kap kan rap watthanatham tawantok*. [Thai Aristocrats and the Derivation of Western Cultures]. Bangkok: Muang Boran. (In Thai)

- The Graphic : an illustrated weekly newspaper. (1897). *Bankett für Rama V. von Her Majesty Victoria, by the Grace of God, of the United Kingdom of Great Britain and Ireland Queen, Defender of the Faith, Empress of India, 1897-08-04*. In: *The Graphic : an illustrated weekly newspaper <London, Großbritannien>*. No. 1446. - 1897-08-14. – *Titelblatt*. Retrieved 1 May 2022, from <http://www.payer.de/thailandchronik/chronik1897.htm>.
- The Illustrated London news. (1897). *"The King of Siam at the reception given in His honour at the Siamese Legation, Ashburn Place, South Kensington"*. In: *The Illustrated London news <London, Großbritannien>*. 1897-08-14. S. 215. Retrieved 1 May 2022, from <http://www.payer.de/thailandchronik/chronik1897.htm>.
- Weerasinchai, S. (2012). *Phrarat withesobai nai ratchakan thi ha rueang kan raksa ekkarat chak chakkrawatniyom tawantok*. [King Rama V's Royal Ecstasy on Preserving Independence from Western Imperialism]. Retrieved 1 May 2022 from https://www.silpa-mag.com/quotes-in-history/article_10078. (In Thai)
- Wyatt, D.K. (1969). *The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn*. New Heaven and London: Yale University Press.
- Wyatt, D.K. (2013). *Thailand: A Short History*. (Kasetsiri, C and others, Trans) Bangkok: Social Sciences and Humanities Textbook Project Foundation.